

ПРИРОДАТА И НЕЙНИТЕ ВИЗУАЛИЗАЦИИ КАТО ХАРМОНИЧНО ОБЕКТ-СУБЕКТНО ТЪЖДЕСТВО В ЛИРИКАТА НА ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ

(По мотиви от стихотворенията „Пролет“,
„Есен“ – „Вятърът тъжно люлее тревите“ и „Лято“)

Стефка Караиванова

*Департамент за информация и повишаване на квалификацията на учителите – Стара Загора
Тракийски университет*

Резюме. Статията има за цел да разгледа един възможен аспект на релацията поезия – философия, „четяща“ се в лириката на един от българските поети модернисти – Емануил Попдимитров (1885 – 1943). Авторският интерпретативен прочит, като специфичен маниер на възприемане, се стреми да „преведе“ елементите на природното в разглежданите творби на своя собствен език, като запази индивидуалността, характерологичното в етоса на Емануил-Попдимитровото присъствие в нашия литературен живот.

Keywords: nature; subject-object identity; mental attitude; emotional thrill; impressionistic world perception

За художника природата не е нещо повече от онова, което е тя за философа, а именно идеалният свят, проявяващ се само при постоянни ограничения, или само несъвършеният отблясък на един свят, който съществува не вън от него, а вътре в него.“

Шелинг (Sheling, 1983: 365 – 366)

Статията има за цел да разгледа един аспект на релацията философия – поезия, „четяща“ се в лириката на Емануил Попдимитров (1885 – 1943). Интерпретативният прочит на разглежданите текстове е базиран на осмислянето на философските реминисценции, откриващи се в тях.

Във философските възгледи на немския идеалист Фридрих Вилхелм Йозеф Шелинг (1775 – 1854 г.) изкуството бива разглеждано като способност на съзнанието да продуцира образи, впечатления, отношения, възможни и наситени със смисъл и знаковост творчески конструи. Ако според Имануел

Кант (1724 – 1804) и Йохан Готлиб Фихте (1762 – 1814) Азът е фундаментален, то за Шелинг Азът е диалектично субект-обектно тъждество, интелект, Абсолют. Художествената и творческата дейност са видени в изначалната им свобода и всевечност. Издигнал в култ философското концептиране на Анри Бергсон, в поетическото наследство на Ем. Попдимитров се откриват много реминисценции от Шелинговата философия, основаваща се на следните твърдения:

„Всяко знание почива върху съответствието на нещо обективно и субективно...“ (Sheling, 1983: 61)

„Азът“ е чист акт, чиста дейност,...“ (Sheling, 1983: 91)

„Азът“ не е нищо друго освен продуциране, което става обект на самото себе си, т.е. интелектуално възприемане.“ (Sheling, 1983: 93)

„Самосъзнанието („азът“) е стълкновение на абсолютно противоположни дейности. Едната, която първоначално отива до безкрайност, ще наречем реална, обективна, ограничима, а другата – тенденцията да възприема себе си в онази безкрайност, се нарича идеална, субективна, неограничима.“ (Sheling, 1983: 122)

„Единственото безусловно познание е това за абсолютното тъждество.“ (Sheling, 1989: 54)

„Самопознанието на абсолютното тъждество в неговото тъждество е безкрайно.“ (Sheling, 1989: 54)

Според Шелинг природата е несъзнателен дух. Той поддържа тезата, че „природата е сама по себе си динамичен, творчески процес или дейност, чиято кулминация е създаването на човешкото съзнание“ (Petrov, 2013: 131). Според Б. Борисова „...Природа и Дух са една същност, са тъждествени. Природата е видим Дух, а Духът – видима Природа“ (Borisova, 2007: 55).

Зримо и емоционално сензитивирано е присъствието на Природата Абсолют в лирическите текстове на Емануил Попдимитров. Ако поетическият Аз е възплъщение на творящото интелектуално съзнание, то овъншнените (пространствено-природни) визуализации в неговите стихотворения са всъщност истинското знание, иманентно присъщо на поетическата му вселена. Пространственото онагледяване се осъществява в разглежданите текстове чрез следните лексеми:

– ливади, ниви, море и вълни, пшеници, жетварки, сърп, синор, вятър, поля (стихотворението „Лято“, 1910 г.);

– треви, Вятър, цветя, лози, листа, орех, праскова, върби, морава, дъбрава („Есен“);

– дъжд, Вода, клони, вълна, вятър, извори, водоеми (стихотворението „Пролет“, 1911 г.).

Прави впечатление, че всеприсъствена образ-лексема е Вятърът (стихотворението „Лято“), който „тъжно люлее тревите“ – затварящо стро-

фично повторение. Вятърът „*полюшва*“, „*пропява*“, „*пробягва*“, „*люлее*“. Използваните префикси в първите три глагола акцентно посочват началото, устремеността и същевременно загатват мимолетността на случващото се. Вятърът се свързва с плача, тъгата, с едва доловимата динамика на житейското случване, с волността, промяната, която предполага и подразбира битийната диалектика, образно визуализирана чрез „*жетвена, жертвена песен безбрежна*“. Безкрайността, нескончаемостта на пеенето алузира виталността, креацията на човешкото, остойността и осмисля субективния емоционален заряд на лирическия Аз. Заедно с това намеква и тъгата, меланхолията, вътрешно съдържащата се драматичност на човешкото присъствие. Образната символна знаковост, с която са очертани Вятърът и Водата („*прелялата*“) в разглежданите текстове, е изпъстрена с нежен стон, шум, ромон и сълзи. Водата от древността заживява като символ на пълнокръвието на битието, на вселенската хармония и безкрай. Съзвучната тъждественост е налична, импресионистично уловена. Извечните стихии – Вятърът и Водата, присъстват в своята двойствена символика на съзидаващи и рушащи. В разглежданите поетически текстове акцентно се визира тяхната трансформираща, пречистваща, обновяваща сила. Дълбиността, като инвариантна характеристика на водата, препраща и към загадъчните пластовете на човешкото „*психе*“, а оттам към всеобхватността и многоликостта на стремежа към познание. Субективният наглед на лирическото съзнание е овъншно изразен чрез следните природни детайли, естетически наситени чрез богатството на значещите епитети: „*стенеца Вода*“, „*тъмни водоеми*“, „*безлистни лозите*“, инверсираното „*цвят златоухов ще кимат върбите*“, „*вятърът есенен*“, „*безбрежни ливади и ниви*“, „*синкава вечер*“, „*златиста пшеница*“.

Безкрайността на абсолютното тъждество на творещото съзнание се свързва с тезата на П. Валери (1871 – 1945 г.), който се „*възхищава именно от това изключително качество на творбата – безкрайността, – но всъщност вижда само най-непосредствената ѝ страна: безкрайността на творбата означава (за него), че творецът, въпреки че е неспособен да я завърши, е все пак в състояние да направи от творбата затворено пространство за безкрайно творчество....*“ (Blansho, 2000: 8).

Философско обосновано са изразени емоциите на лирическото присъствие в разглежданите текстове: „*Сърцето ми изплаква/предела скръб и не изсяква / на любовта пияна/разплаканата рана.*“ („*Пролет*“); „*Скривай сърцето ти в топлата пазва!/Ний теменуги отново ще зърнем,Пак ще се в шума на орех прегърнем,/Праскова розови цвят ще показва.*“ („*Есен*“); „*Колко много неказани думи,/колко много целувки невзети!*“ („*Лято*“). Видно е, че трепетът, чувствителността, динамиката на битието се снемат в Човешкото сърце, което става специфичен и характерен изразител на обективни и общовалидни истини. Лирическото съзнание на Попдимитров продуцира смисъл, обекти-

вирайки личностния емоционален заряд в другия, външния, природния свят. „Интелектуалният наглед“ всъщност е човешката душевност, субективно значещ и творещ конструкт. Вътрешният живот е истинският, сътворяващият смисъл, обемащ в себе си извечното, безкрайното, стойностното, така както всеприсъствени са пролетното плискане на дъжда, лятната жътварска песен и есенният плач на вятъра.

Чрез природните детайли и образни силуети в тези стихотворения Емануил Попдимитров дава яснота, светлина, определеност на недостижимото, на невидимото, на метафизичното. Пъстроликостта и неизчерпаемостта на отвъдприродното битие се чертае, окръглява чрез експлицитно изразената субект-обектна хармония, която създават поетическите текстове. Външното, предметното, естеството, като обективна категория, „зове“, привлича, омагьосва, преобразява, поражда и асоциира смисленост, препраща към мелодичността, динамиката на човешкото живеене и чрез субективно усетения възторг „оживява“ и постига своята завършеност.

И затова като разумно и достатъчно истинно обективизирано е намерен паралелът с улавянето на природното състояние: „там вятърът пропява симфония зрела“; „А вятърът пробягва, пробягва.... Пробягва и волно,/ широко подема бял химн на полята;/жертвена, жертвена песен безбрежна“. Безбрежността на човешката чувствителност съответства на природната такава, лирическото съзнание „живее“ в текстовото пространство като „наблюдаващо“, „чуващо“ и „виждащо“, като притежаващо силно развита интелектуална прорицателност и чувствителна духовна възприемчивост. „Сегашността“ на реално случващото се и на мигновената субективна изразителност е характерен похват на Попдимитровата поезика.

Импresiонистично устроеното лирическо присъствие в тези поетически текстове и дълбинната му съотнесеност с духовния взор са насочени към тишината и намерения покой на „постигнатото щастие“. Песента на жетварките е онова образно поле, алюзиращо вечността на битието, неговата завършена смисленост и пълноценност. Асоциативно препраща и към българския корен и битовост, намек е за човешкия труд, осмислящ житейския кръговрат; „бисерен смях“, „и ръкойки златиста пшеница“ отправят читателската рецепция в посока на виталността, предвечното, архетипното при изживяването на делника, към волността и безгрижието, към естеството, поетически уловено и изразено чрез словосъчетанието „бял химн на полята“. Наличната цветова гама в разглежданите текстове – синьо, златисто, бяло, червено, отново насочва възприемащото читателско съзнание към пъстротата и многообразието на житейския кръговрат, към „безбрежността“ и „безкрайността“ на човешкото, остойностило се чрез песента „жетвена, жертвена“ – амбивалентен знак както на съзиданието, началото, плодовитостта, така и на залеза, края, угасването. Трикратно

въведената повторителност на жътварската песен – „звучаща и дни, и недели“, „звучи ми и дни, и години“, в рамките на стиховото пространство изравнява пеенето с живота, трансформира го в безкрайност. Лирическото съзнание „провижда“ себе си, своята емоционалност („неказани думи“, „целувки невзети“) в „море многостебли пшеници“. Императивният изказ във финала на поетическото говорене: „Постой, незапирен!“, е последван от констатацията: „Пробягва и волно, широко...“, отнасяща се до вятъра, и по този начин лирическото съзнание визуализира мечтата си за „сегашност“ на чувстването, желанието си да се потопи в хармонията на мигновението, но заедно с това изразява „помъдряването“, „узряването“, достигането до познанието за съвършенството на житейската диалектическа обусловеност на природните и човешките закони („симфония зрела“). Безбрежното, като лексема и образ символ, затваря поетическата чувствителност на Попдимитровото лирическо съзнание, защото е както обективна времепространствена характеристика, така и субективно почувствано отношение към човешката всеприсъственост като емоционалност, мислене, идейност, действеност, устременост.

Всичко това насочва към човешката екзистенция като обемаща в себе си силата и магията на трансформирането, движението, творещата повторителност, динамиката, която „създава“ и „съзидава“. Затова и използваните лексеми, превърнати в знакови образи – „вятър“ и „вода“, са ключови за коментираните поетически текстове. „...Думата храни и ощастливява като внезапно откровение на някаква истина; да се каже, че тази истина е от поетически порядък, означава само, че поетическата Дума никога не може да бъде фалшива, защото е тотална: тя блести с безкрайна свобода и се готви да излъчва към хиляди несигурни и възможни отношения“ (Bart, 2004: 49 – 50).

Времеите и пространствените топоси в тези лирически текстове градят отворения, интензифициран „външен“, „природен“ свят, който всъщност е светът на „поетическата творба“. Едновременно с това кръговото композиционно структуриране и на трите лирически текста настоява Творбата да бъде възприемана и четена като Тоталитет, като хармонично завършено царство на субективната творческа мисъл. Лирическият Аз имплицитно маркира себе си чрез следните детайли: „скръстени ръце“, „разбитото сърце“, „жаден за...“, „видях как...“, „теменуги отново ще зърнем“, „ще чуем...“, „аз виждам“, „и чувам“, „звучи“. Сетивното улавяне на света се превръща в импресионистична картина на душевните трепети на поетовото Аз. Светът всъщност, следвайки логиката на разсъжденията на М. Бланшо, е „поетическата творба“ (Blanchot, 2000: 144), а одухотвореността на поетическото говорене в тези текстове бива постигната чрез присъствието на „този

най-важен и същностен преводач... поетът“, лирическият Аз всъщност присъства във и чрез природата и се превръща в „център на вечното движение“ (Blansho, 2000: 144).

Красноречив остава стремежът да се достигне до Истината, да се почувства ритмичността на живеенето на човек и природа, за да се постигне внушение за субект-обектно духовно разбирателство. Сполучливо е намерен балансът между интимността на душевното изживяване и достоверността и динамиката на „отвореното“ живеене на Природата. Лятото, пролетта и есента са сезоните на „душата“, на творещото лирическо съзнание. Рационално и ирационално заживяват в „заедност“, постигат съзвучието, пълнокръвието на човешкото битие. Субективно и обективно начало се превръщат и идеалната и абсолютна категория, наречена Аз. Сърцето на водите е „разбито“, а сърцето на лирическия герой е в състояние на „изплакване“ на страдалческите емоции; любовта е скръбна. Гласовете на Водата и на Любовта са „стенещи“. Сегашното време наемква за силата и интензитета на случващото се. Мъка, тъга, болка, емоционална обърканост и увереност, вяра, надежда, динамична повторителност трасират емоционалната абсциса на разглежданите текстове, в които „*духът е преминаване от върховната неопределеност към крайно определеното*“ (Blansho, 2000: 80).

Житейското ни присъствие, както и „...изкуството е опит, защото то е търсене, и то не неопределено дирене, а определено от своята неопределеност и свързано с всичко в живота, дори когато сякаш го отрича“ (Blansho, 2000: 81).

Природата е светът на мигновенията. Така като и човешката душа. Затова и използваните думи назовават „*нещо неопределено, но живо почувствано от една отзивчива душа*“ (Arnaudov, 2008: 330). Разнородни и многообразни лексеми визуализират човешката емоционална вселена, разноликостта на преживяванията, събрали субективно и обективно значещо във формално малкия, но смислово богат свят на творбата Аз.

Вятърът е „южен“ („Пролет“), вятърът е „есенен“, „люлее“, „жаден“, „тъжен“, вятърът „*полюшва*“, „*пропява*“, „*пробягва*“, „*подема*“ („Лято“). Дъждът плаче, водата стене, изворите клокочат – природното пространство е пределно наситено с разнородни усещания, вибрира от вълнения и трепети. Движението на чувството в разглежданите поетически текстове е по хоризонтала и насочва към широтата и всеобхватността на човешките преживявания и емоционална изразителност на естеството и неговите прояви, към скритата амбивалентност на житейското, улавяйки я в мига на „случването“, към виталитета на световъзприемане и на себеизразяване. Окапването на листата се случва паралелно с проспективно заявеното „*ний теменуги отново ще зърнем*“; есенният плач на вятъра е едновременно уловен със звука „*куку*“, който „*ще чуем в зелена морав*“. В стихотворението „Лято“ вятърът е свързан

с песента – символ на свободомислието, на духовния цъфтеж, на силата на вътрешния човешки глас, на стойностното и вечното; вятърът е този, който пее симфонията на зрелостта, на мъдростта на времето – на необратимата логика на живота; вятърът е този, който помага на пеенето да се превърне в безкрай (в обективна знаковост), в интимно почувствана човешка истина. В стихотворението „Есен“ вятърът е представен като копнеещия за цветята („жаден за нежния дъх на цветята“) – намек за пожеланото търсачество на утехата, смисъла, окриляващ човешкия дух. Използваното бъдеще време на глаголните форми – „ще зърнем“, „ще се прегърнем“, „ще показва“, „ще да бъдеш отново честита“, „ще кимат“ – назовава очакването, надеждата, мечтата, вдъхновеността на лирическата душевна нагласа.

Самопознанието лирическият Аз на Попдимитров постига, вглеждайки се в абсолютното природно тъждество. Образното мислене в лирическите текстове следва „неочакваните трепети на съзнанието“, както се изразява Бодлер“ (Arnaudov, 2008: 362). Модерното поетическо присъствие на Емануил Попдимитров в българската поезия се определя именно от субективния лиризм, от импресионистичното улавяне на природния детайл, който всъщност в неговите текстове твори „безкрайността“. Пантеистичното изживяване е и своеобразен поетически „благослов“ на диалектиката на живота. Според Хегел изобразеният пейзаж „заема по-висш ранг, отколкото чисто природният пейзаж, защото всичко духовно е по-добро, отколкото всеки природен продукт“ (Ruskov, 1999: 55 – 56).

В Попдимитровата поетика и естетическа изразителност е смислоопределящ „отзвукът на външното в душата, възбуденото от него настроение,...“ (Ruskov, 1999: 57). Не подражателството е значещо, а духовно изразителното, „нишката на настроението, което обединява образите; субективната оценка на даденото чрез възприятията“ на поета Попдимитров (Arnaudov, 2008: 362). Именно затова заявената концептуална виталност в разглежданите поетически текстове кореспондира с „Кантианската идентификация на субекта с обекта, с Декартовото мислене, че „в духа се намират репрезентациите на нещата“, и с Аристотеловото твърдение, че „интелектът е огледалото и омото в едно“ (Ruskov, 1999: 61).

Душевната нагласа, изразена в разглежданите поетически текстове на Попдимитров, съчетава обективния наглед и субективния израз и изказ и съотнася себе си към поливалентността на прочита. Липсата на предварителна съгласуваност между поетическия дискурс и читателското „съзерцаващо“ и възприемащо съзнание правят възможна променливостта, динамиката и гъвкавостта на интерпретацията. Пейзажните елементи и визуализации на пролетта, лятото и есента биха могли да се приемат като „диалог между два регистъра на дискурса“ (Ruskov, 1999: 95). Природният детайл е транслатор на значения, взаимодействия, налична възможност на прочити и образи

между съществуващите реалии и субективността на световъзприемането. Природното в тези текстове заживява като широкоспектърна образна бленда, като полифоничен модел на самобитното човешко присъствие. Според Габи Тиeman Ем. Попдимитров „пледира за преодоляването на дихотомията в духа на Гьоте – което се опира на неокантианството – за един завършен образ на света, в който вътрешното и външното са равнопоставени“ (Tieman, 2007: 60).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Arnaudov, M. (2008). *Psihologia na literaturnoto tvorchestvo*. T. 2. Sofia: Zaharii Stoyanov [Арnaudов, М. (2008). *Психология на литературното творчество*. т. 2. София: Захарий Стоянов].
- Bart, R. (2004). *Nuleva stepen na pocherka. Mitologii*. Sofia: Kolibri [Барт, Р. (2004). *Нулева степен на почерка. Митологии*. София: Колибри].
- Blansho, M. (2000). *Literaturnoto prostranstvo*. Sofia: LIK [Бланшо, М. (2000). *Литературното пространство*. София: ЛИК].
- Borisova, B. (2007). Poetut-filosof: filosofski osnovaniq na poeticheskiq opit (pp. 49 – 59). In: *Emanuil Popdimitrov – kriticheski prochiti*. Sofia: St. Kliment Ohridski Press [Борисова, Б. (2007). Поетът-философ: философски основания на поетическия опит (с. 49 – 59). В: *Емануил Попдимитров – критически прочити*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“].
- Petrov, V. (2013). *Procesualnata filosofia: istoria i suvremennost*. Sofia: Proektoria [Петров, В. (2013). *Процесуалната философия: история и съвременност*. София: Проектория].
- Popdimitrov, E. (2003). *Suniat na ljubovta*. Sofia: Zaharij Stoyanov [Попдимитров, Е. (2003). *Сънят на любовта*. София: Захарий Стоянов].
- Ruskov, I. (1999). *Oburnata tochka, figuri na etimona na pejzaza I pejzaznata lirika*. Plovdiv: Etimon [Русков, И. (1999). *Обърната точка, фигури на етимона на пейзажа и пейзажната лирика*. Пловдив: Етимон].
- Tieman, G. (2007). Za esteticheskiq mirogled, ili vselenata na Emanuil Popdimitrov (pp. 60 – 67). In: *Emanuil Popdimitrov – kriticheski prochiti*. Sofia: St. Kliment Ohridski Press [Тиeman, Г. (2007). За естетическия мироглед, или вселената на Емануил Попдимитров (с. 49 – 59). В: *Емануил Попдимитров – критически прочити*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“].
- Sheling, F (1983). *Sistema na transcendentalnia idealizum*. Sofia: Nauka I izkustvo [Шелинг, Ф. (1983). *Система на трансценденталния идеализъм*. София: Наука и изкуство].

Sheling, F. (1989). *Izlozenie na moqta filosofska sistema*. Sofia: Nauka i izkustvo [Шелинг, Ф. (1989). *Изложение на моята философска система*. София: Наука и изкуство]

NATURE AND ITS VISUALIZATIONS AS A HARMONIOUS OBJECT-SUBJECT IDENTITY IN THE LYRICS OF EMANUIL POPDIMITROV

Abstract. The article aims to examine one possible aspect of the relation poetry – philosophy, “read” in the lyrics of one of the Bulgarian poets modernists Emanuil Popdimitrov (1885 – 1943). The author’s interpretive reading as a specific manner of perception seeks to “translate” the elements of Nature into the works in question in its own language, while preserving the individuality, the characterological ethos of the Emmanuel-Popdimitrov presence in our literary life.

✉ **Ms. Stefka Karaivanova, Assist. Prof.**

Department of Information and In-Service Teacher Training
Trakia University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: gea@mail.bg